

Aleš Bučar Ručman, *Migracije in kriminaliteta: pogled čez meje stereotipov in predsodkov*

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije pri ZRC SAZU, Ljubljana, 2014, 511 strani.

Knjiga, ki jo je napisal Aleš Bučar Ručman, je sijajno, občudovanja vredno, resnično mojstrsko delo, ki si brez senčice dvoma zasluži pohvale najvišje stopnje, predvsem pa kar največji krog bralcev. No, za vse, ki so že imeli v rokah in pred očmi njegovo prvo znanstveno monografijo, v kateri je kritično seciral politični in medijski diskurz v postmodernih potrošniških »demokracijah«, so kakršnakoli priporočila in še tako dobronamerna povabila k branju zagotovo popolnoma odveč. Dobro namreč vemo, da imamo opraviti z avtorjem posebnega, redkega, vrhunskega, dragocenega kova, čigar intelektualni produkciji je preprosto treba slediti. Tudi njegov zadnji izdelek odlikujejo jasen in razločen slog pisanja, konceptualna strogost, natančno razvijanje tematskih sklopov in inovativne analize, podkrepjene z zavidljivim poznavanjem najpomembnejših socioloških in kriminoloških teorij. A to še zdaleč ni vse. To delo razkriva, da je pisec za nameček tudi osupljivo več empirični raziskovalec, ki zmore svoja abstraktna razmišljanja z neverjetno lahkoto in eleganco preverjati s študijem statističnih podatkov, intervjuji in drugimi oblikami terenskega (oziroma antropološkega) preučevanja.

Avtor se prednostno ukvarja z razvozlanjem zamotane klobčiča razmerij med migracijami in kriminaliteto, s problematiko, ki je nesporno aktualna in žgoča, obenem pa je še zmerom precej pomanjkljivo ali izmaličeno razumljena, zlasti po zaslugi globoko zakoreninjenih predsodkov in stereotipov, podkletenih z vsakodnevnim delovanjem ideoloških aparatov meščanske države. Pot do ustrežnejših uvidov, ki jih omogoča njegova knjiga, vsekakor ni kratka, je pa precej zanimiva. Bralec na njej najprej naleti na teoretska izhodišča, ki so mu v pomoč pri iskanju odgovorov na temeljna vprašanja, ki se vsiljujejo v zvezi z mednarodnimi migracijami. Na kaj mislimo, ko steče beseda o etniji, narodu in naciji? Kako delujejo formalni in neformalni družbeni mehanizmi, ki (po)ustvarjajo ločnice med »nami« in »onimi« (drugimi)? Katere so najpomembnejše značilnosti pozno- ali postmodernih kapitalističnih družbenih formacij? Kakšna je vloga nacionalne države pri nadzoru migracij in nasploh »presežne«, »odvečne« ali »odpadne« populacije, večinoma »varno« zaprte v globalnih in internih »totalnih institucijah« (npr. v predmestnih barakarskih naseljih, stigmatiziranih stanovanjskih sosestah, azilnih domovih, centrih za tujce in zaporih v navadnem pomenu te besede)? To so v grobem tematike, ki so razgrnjene v prvem delu knjige. Drugi del ponuja oris postindustrijskih migracij v evropskem prostoru. Še prej pa avtor pojasni, kdo je pravzaprav »migrant« in kakšna je videti opredelitev mednarodnih

migracij z eklektičnega zornega kota. V tem sklopu je posebna pozornost namenjena povojnim migracijam v Sloveniji. Tretji del sooči bralca z razmerji, ki se tkejo med kriminaliteto in migracijami. Avtor v prvem koraku razvije lastno definicijo kriminalitete. Kriminalnost je zanj, če poenostavimo, atribut nelegitimnega dejanja, ki je do žrtve nepošteno in jo (lahko) huje oškoduje, storilcu pa so bili učinki dejanja znani ali bi jih vsaj moral predvideti. Avtor sicer ugotavlja, da ni enoznačne povezave med kriminaliteto in migracijami. To spoznanje postavlja pod velik vprašaj dokaj razširjeno predstavo o »nevarnem tujcu«, čigar kriminalnost naj bi bila vsajena v že njegovo naravo, gene, vero ali etnično (tradicionalno) kulturo. Avtor poudarja, da so migranti pravzaprav neprimerno pogosteje žrtve strukturne in neposredne kriminalitete. Strukturno nasilje – tj. scela normalno, na veljavnih pravilih utemeljeno delovanje (svetovnega) kapitalističnega sistema, ki ga po zaslugi »vzgoje, tradicije in navajenosti« (Marx) podrejeni in izkoriščani prodajalci delovne sile (člani razlaščenega delavskega razreda) večinoma dojemajo kot izraz »samoumevnih naravnih zakonov« – tvori ozadje (ali zaodrje), navadno ideološko prikazano kot neproblematično stanje »politične stabilnosti, reda, socialnega miru in zakonitosti« (*rule of law* ali *Rechtsstaat*), na katerem se pojavljajo posamezni primerki neposrednega nasilja, po drugi strani pa je tudi (motivacijski) dejavnik, ki ljudi potiska (ali zablja) v mednarodne migracije. Razlogi, zaradi katerih se posamezniki (in družine) odločijo za zelo tvegano (celo smrtno nevarno) potovanje v to ali ono izpostavo Indije Koromandije (ki ga morajo kajpak financirati sami, bodisi s prihranki bodisi s pogosto oderuškim posojilom), niso ravno skrbno varovana skrivnost, npr. vojaški spopadi (oboroženi etnični, verski in politični konflikti, ki so praviloma posledica odkrite agresije ali bolj podtalnega vmešavanja globalno dominantnih geostrateških »šahistov«, prvenstveno ZDA – črnega in krvavega angela varuha kapitalističnega gospodarstva in internacionalne vladavine bogatašev – ter njihovih zvestih vazalov in pitancev), naravne nesreče in katastrofe (neredko tako ali drugače povezane z ekološko kriminaliteto) ter absolutna in relativna revščina (odsev osiromašenja – sistematičnega in dolgotrajnega ropanja, plenjenja in izsiljevanja – dežel tretjega sveta, trdovratne korupcije tamkajšnjih »kompradorskih« elit, vsiljenih neoliberalnih »strukturnih reform« in vrtoglavega nacionalnega dolga). Avtor poleg tega poudari dve poglavitni obliki (in)direktne (kriminalnega) nasilja nad legalnimi in neregularnimi migranti. V prvo kategorijo uvrsti pojave, ki so neposredno ali vsaj posredno povezani z izkoriščanjem, npr. tihotapljenje in trgovanje s tovrstnim (malovrednim) človeškim

blagom, siljenje v prostitucijo, izsiljevanje, oderuško izžemanje in surovo izkoriščanje v sferi (mezdnega ali suženjskega) dela. Druga kategorija – institucionalnega, skupinskega in individualnega – kriminalnega nasilja nad nezaželenimi (oziroma preziranimi in osovraženimi) tujci, v katerih mnogi domačini vidijo zgolj dejanske ali potencialne kriminalce, teroriste, prenašalce bolezni ter neloyalne konkurente za javna sredstva in razredčena delovna mesta (ki se jih sami sicer na vse kriplje otepajo, saj so slabo plačana, naporna, umazana, neugledna, nevarna, zdravju škodljiva ali celo ponižujoča in zatorej sramotna), pa vključuje pojave, ki izvirajo iz nestrpnosti, ksenofobije in rasizma. Slednjič trčimo še ob neposredno kriminaliteto (premoženjska in nasilna kazniva dejanja), katere protagonisti so priseljenci in njihovi potomci. Avtor povezuje kriminalna dejanja tujcev (s papirji ali brez njih) predvsem z dejavniki, kot so strukturno nasilje neoliberalne kapitalistične ekonomije, diskriminacija, institucionalizirani rasizem, izključenost ali potisnjenost na družbeno obrobje, večja izpostavljenost policijskemu nadzoru, doslednejša kriminalizacija tovrstnih škodljivih in protipravnih ravnanj, včasih (čeprav nasploh precej redko) pa tudi kulturni konflikt med priseljenci in pripadniki družbe, v kateri trajno ali začasno »gostujejo«, tj. navzkrižje temeljnih normativnih meril za presojanje sprejemljivosti in nesprejemljivosti človeških dejanj, storitev in opustitev. Četrty del knjige nam postreže s podrobno analizo razmer na »sončni« strani Alp, v še rosno mladi kapitalistični ekonomiji »demokratske« in »samostojne« (pol)periferne evropske (in severnoameriške) kolonije. Avtor je poiskal povezave med migracijo in kriminaliteto s skrbno preučitvijo policijskih in sodnih statističnih podatkov, jedro njegovega prikaza pa vključuje povzetek terenske raziskave v občini Velenje, ki je razkrila, da je šibka, a represivna nacionalna država izkoriščane in viktimizirane delavce migrante nonšalantno pustila na cedilu (prepuštila jih je same sebi). Njeno varovalno funkcijo je prevzela lokalna skupnost, zlasti občinska oblast, različne organizacije in posamezniki, kar kaže na relativno uspešno sobivanje različnih narodnostnih skupin na mikro družbeni ravni. A vseeno so skoraj vsi potomci priseljencev (in to celo iz tretje generacije) – vključno z nekaterimi mladostniki, katerih starši so slovenske narodnosti – povedali, da jih vrstniki in včasih tudi učitelji šikanirajo, žalijo in pošiljajo »nazaj v Bosno«.

Avtor je s pomočjo intervjujev, ki jih je opravil z mladimi Velenjčani, spoznal, da so najučinkovitejši protistrup zoper negativne predsodke in stereotipe izkušnje iz prve roke, neposredni medčloveški stiki in interakcije s čim večjim številom pripadnikov »druge« ali »tuje« narodnostne skupine, tj. druženje s sošolci, vrstniki, sodelavci, sosedi, znanci in prijatelji. Opazil je, da nestrpnost pri mlajših generacijah izginja (čeprav je pri njihovih starših še precej izrazita). Toda najzanimivejša – ne pa tudi pretirano presenetljiva – je tale ugotovitev: trdoživo vztrajanje (»zadnjega«) tabuja, ki se nanaša

na vzpostavljanje partnerskih in zakonskih zvez. Vsi njegovi sogovorniki – ne glede na narodnostno ali etnično poreklo – so namreč priznali, da njihova družina (in navsezadnje tudi skupnost) pričakuje, da si bodo ljubezenskega in seksualnega (življenjskega) sopotnika našli »znotraj svojih«. Čeprav so torej odnosi med pripadniki različnih narodnosti ali ver večinoma dobri, še vedno temeljijo na normativni predpostavki, da so »naši« in »njihovi« lahko prijatelji, ne morejo (pravzaprav ne smejo) pa »drugi« postati člani »naših« družin. To bi bilo namreč že odločno *too much*. Družina je le družina, temeljna, posvečena celica, v katero je načeloma dovoljen vstop le tistim, ki so njenim članom dovolj podobni. To pa seveda še zdaleč ni niti velenjska niti slovenska (folklorna) posebnost. Avtor je odkril delovanje mehanizma, ki vztraja tudi v družbenih formacijah, ki se sicer prikazujejo (in so *in abstracto* dojete) kot entitete, utemeljene na neosebni institucijah (kot sta trg in država), in ne več na sorodstvenih sistemih. Zaradi tega naj bi se bistveno razlikovale od tako imenovanih primitivnih (ali eksotičnih) skupnosti, organiziranih v rodovne skupine, ki imajo skupne prednike, ozemlje poselitve in geografski izvor, njihovi člani pa pripadajo podobni »vrsti« ljudi (glede na meso, kosti, kri in kožo). Sorodstveni (in »rasni«) sistem, ki ureja spolne odnose, sklepanje zakonskih zvez in dedovanje premoženja, še vedno deluje tudi v »najnaprednejših« okoljih. Seveda prihaja kljub temu do medrasnih, medetničnih in medrazrednih zakonskih zvez in še pogosteje do spolnih odnosov, a vedeti je treba, da se tudi v »tradicionalnih« družbah približno pet do deset odstotkov mladih poroči z nekom, ki je – oziroma bi moral biti – zanje »prepovedan sadež«.

Kako avtor razloži kriminalno vedenje priseljencev in še posebej njihovih potomcev? Najprej zavrne obstoj kulturnega konflikta. Mladi vseh narodnosti so mu namreč povedali, da jim starši vcepljajo pravila, ki prepovedujejo ravnanja, ki so po splošnih družbenih standardih (dominantne kulture) nesprejemljiva: kriminalna in odklonska. Na podlagi podatkov, ki mu jih je navrglo empirično raziskovanje, avtor sodi, da je mogoče kriminalno vedenje (zlasti mladostniških, fantovskih in pretežno nasilniških »tolp«) najprimerneje pojasniti s Cohenovo teorijo o delinkventnih subkulturah in z Mertonovo teorijo anomije. Odkril je namreč zelo močno povezanost med fanti, ki pripadajo skupini, s katero preživljajo prosti čas. Če se znajdejo v težavah, ki jih neredko povzročijo kar sami, si solidarno priskočijo na pomoč (kar pomeni, da se vsi vpletejo v spor ali pretep). Nasilništvo je večinoma povezano z nočnim življenjem, popivanjem in uživanjem prepovedanih drog. Nasilno obnašanje ima zanje pomembno instrumentalno vrednost. Z njim si zagotavljajo zaželeni status (hierarhični položaj) v okrilju svoje referenčne subkulturne skupine, ki ceni pogum, moč, nepopustljivost, agresivnost, pripravljenost, da se napadalno odzoveš že na najnezatnejše žalitve in druge znake ogrožanja časti. Tovrstno vedenje večinoma opustijo,

ko se zaposlijo, poročijo in vstopijo v lastne družinske celice. Avtor formiranja subkulturnih delinkventnih skupin ne povezuje le z neuspešnim vključevanjem fantov iz spodnjega družbenega razreda v šolski sistem, ki je ukrojen po meri vrednot srednjega sloja. Razlago kriminalnega vedenja priseljencev in še posebej njihovih potomcev dopolni še z Mertonovo teorijo, ki postavlja v ospredje razmerje med nizkim socialnim položajem v hierarhični družbeni strukturi in splošnimi ali »egalitarnimi« (kulturno predpisanimi) statusnimi merili, po katerih so vsi posamezniki ocenjevani in primerjani glede na njihovo ekonomsko in finančno uspešnost (»koliko denarja imaš, toliko veljaš«). Avtor ugotavlja, da večina priseljencev opravlja nizko kvalificirane poklice. Njihovi potomci so svoj položaj v primerjavi s starši resda izboljšali (približno za eno stopnjo formalne izobrazbe), a so še vedno »obsojeni« na opravljanje relativno slabo plačanih in zatorej tudi manj uglednih mezdnih del. V takem življenjskem položaju utegne biti kriminalna rešitev subjektivno občutenih napetosti (*strain*) in frustracij (namreč »inovativna« uporaba nezakonitih sredstev za doseganje družbeno legitimnih in normativno pričakovanih ciljev) precej vabljava opcija. Avtor uporabi Mertonovo teorijo anomalije tudi za razjasnitev »inovativne« ekonomske (podjetniške) kriminalitete, katere množične in – zaradi marginalizacije, nepoznavanja veljavnih predpisov, eksistenčnih stisk, jezikovnih težav, diskriminacije, šibke ali celo nikakršne neformalne socialne podpore, razredno pristranskih oblikovanih zakonov, institucionaliziranega rasizma in skrajno pomanjkljivega delovanja nadzorstvenih organov – tudi skrajno ranljive (in zato za storilce še posebej privlačne) žrtve so ravno delavci migranti, prepuščeni na milost in nemilost volčjemu pohlepu lokalnih kapitalističnih »ekonomov«.

Zgodbe o migrantih dandanes največkrat posredujejo mediji. Enkrat so zapakirane v formo človeške tragedije, ki vzbuja globoko čustveno pretresenost ali prizadetost (npr. zaradi utopitve še posebej velikega števila beguncev), moralno zgražanje ali vsaj tiho obžalovanje zaradi ozkosrčne sebičnosti bogatih držav in nezadostne solidarnosti do nesrečnežev, ki bežijo pred lakoto, vojno, nasiljem in revščino, ne nazadnje vzbuja tudi občutek, da je »nekaj« vendarle treba storiti, da se ta ali ona grozljiva humanitarna katastrofa ne bo več ponovila. Najbrž so še pogostejše migracije prikazane kot varnostni izziv *par excellence*, ki terja okrepitev »železne zaves« na zunanjih mejah ekonomsko razvitih trdnjav, še bolj restriktivno politiko do priseljavanja v bogataške oaze, še več panoptičnega nadzorovanja, še več samoobrambnih zidov, bodeče žice in ograj, še bolj zagrizen boj zoper brezobzirne tihotapce ljudi, trgovce s človeškim blagom, organizirane skupine kriminalcev in potuhnjene islamske teroriste ... Nobenega dvoma ni, da bogate države potrebujejo migrante. Nekdo pač mora opraviti vsa tista nizkotna dela, ki se jih domačini bojijo kot hudič križa. A povpraševanje po tovrstnem delu priseljencev

je precej manjše od čedalje večje ponudbe. Po drugi strani je kristalno jasno, da niso nezaželeni vsi tujci. Dobrodošli so tisti, ki prihajajo kot turisti ali potrošniki, vlagatelji ter imetniki izjemnih, nadpovprečnih in zatorej redkih športnih, umetniških, znanstvenih ali strokovnih veščin, ter navsezadnje tudi kot nosilci mikavnih spolnih atributov. Še bolj očitno je dejstvo, da se v razvitih državah ne povečuje odpor le do potencialnih legalnih in ilegalnih priseljencev, marveč tudi do mnogih, ki že živijo in delajo v družbah, v katere menda iz tega ali onega razloga »ne spadajo«. O tem priča tudi krepitev (nove) kvazifašistične teorije in prakse v superiorno »civilizirani« Evropi, npr. pod okriljem organizacij, kot so Švedski demokrati, britanski UKIP, francoska Nacionalna fronta, nemška Pegida, italijanska Casa Pound, ukrajinska Svoboda, grška Zlata zora in tako naprej. Vremenske napovedi slabo kažejo, sploh če upoštevamo, da vladajoči razredi (industrijski in finančni kapitalisti ter najpremožnejši zemljiški lastniki) rade volje podprejo katerokoli opcijo (fašistično, nacistično ali diktatorsko), če uvidijo, da bi se utegnili njihovo bogastvo (ultimativni temelj moči, ki jo imajo nad družbo in naravo) znajti pod resnim socialističnim vprašanjem (pomislimo samo, kako brutalno so se politični predstavniki ali »delegati« kapitala lotili obračunavanja z osamljeno Sirizo in posredno z grškim ljudstvom). *Hard rain is gonna fall*. Tukajšnji Južnjaki, ki jih je doletelo administrativno etnično čiščenje (izbris iz registra stalnega prebivalstva), so že občutili težo prvega hujšega naliva, ki je treščil nanje v imenu rasistične ideologije, nepogrešljivega sopotnika izstopanja in končne odcepitve od nekdanje »širše domovine«. Težkim dežnim kapljam se niso mogli umakniti tudi delavci iz nekdanjih bratskih republik, ki so jih tukajšnji podjetniki z lažnimi obljubami (prevarami) zvalili v »deželo«, da bi jih potem maksimalno izkoriščali. A črni oblaki se že dolgo zbirajo tudi nad »čistokrvnimi« Slovenci, ki so doslej večinoma pokazali neverjetno ustrežljivost do »dobrih« in »superiornih« zahodnih tujcev in potrdili Cankarjevo mračno slutnjo, da so resnično (in v celo najboljšem domobranskem duhu) rojeni in vzgojeni za hlapce.

Zoran Kanduč